

Kees Briët, Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819-1848. Portret van een vergeten rechtscollege

*Diss. Rotterdam, promotor
prof. mr. L.C. Winkel,
Amsterdam: Amsterdam
University Press 2015, 370 p.,
ISBN 978-90-8555-100-3.*

1. Inleiding

Het proefschrift *Het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië 1819-1848* geeft een op uitgebreid archiefonderzoek gebaseerd, gedetailleerd beeld van (een deel van) de geschiedenis van een van de belangrijkste staatsinstellingen van het voormalige Nederlands-Indië. Kees Briët heeft met zijn proefschrift – waarmee hij op donderdag 24 september 2015 is gepromoveerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam – zijn ambitie dit instituut aan de vergetelheid te onttrekken zeker waar gemaakt en daarmee met succes een leemte in onze koloniale rechtsgeschiedenis gevuld.

2. Opzet van het onderzoek

In het eerste hoofdstuk beschrijft Briët de doelstelling van zijn onderzoek. Hij wil een rechtshistorisch beeld of ‘portret’ opbouwen van de taken en bevoegdheden, de samenstelling en de werkwijze van het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië in een afgebakende periode die begint in 1819 en eindigt in 1848. Deze periode is uiteraard niet willekeurig gekozen. Op 16 januari 1819 werd het *Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Asiatische bezittingen* ingevoerd, welke regeling leidde tot de oprichting van het hooggerechtshof. Het begin van de onderzoeksperiode valt dus samen met de geboortedatum van het te onderzoeken object. De einddatum valt evenwel niet samen met de sterfdatum van het hooggerechtshof. Die datum ligt op 8 maart 1942, toen het Nederlands gezag in Nederlands-Indië capituleerde voor Japan. Briët laat de onderzoeksperiode echter al eindigen in 1848, omdat op 1 mei 1848 het *Regle-*

ment op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie is ingevoerd, via welke regeling het in Nederland al in 1838 ingevoerde (oud) Burgerlijk Wetboek – voorzien van enige modificaties – ook in Nederlands-Indië werd ingevoerd. De afbakening van de onderzoeksperiode is daarmee toegelicht, maar heeft naar mijn smaak toch iets willekeurigs. Waar het Briët duidelijk te doen is om een institutionele geschiedenis te schrijven, is voor mij zonder nadere toelichting – die ontbreekt – niet evident waarom de omstandigheid dat het instituut van onderzoek zich op enig moment moet gaan bedienen van nieuw recht een cesuur betekent in de wijze van functioneren van dat instituut.

De voor omschreven onderzoeksvraag maakt als vanzelf dat het proefschrift in overwegende mate descriptief van aard is, iets dat Briët ook volmondig erkent. Verder berust het in hoofdzaak op archiefonderzoek, welk onderzoek kennelijk vooral is verricht in het archief van het voormalige Ministerie van Koloniën, thans onderdeel van het Nationaal Archief in Den Haag. De meest aangewezen bron, het archief van het hooggerechtshof zelf, is helaas tijdens de Japanse bezetting van Java verloren gegaan. Briët heeft zich binnen dit bronnenonderzoek gericht op een selectie van de Indische besluiten en resoluties. Enige inperking van het onderzoekssubstraat is onvermijdelijk. Jammer is alleen – Briët signaleert dat ook zelf – dat door deze aanpak door het proefschrift nauwelijks inzicht wordt verschaft in de rechtspraak van het hooggerechtshof. Ik kom daar nog op terug.

3. Inhoud

De inhoud van het proefschrift is uitermate overzichtelijk. Het boek kent slechts vier hoofdstukken, waarvan het eerste de inleiding en een verantwoording bevat en het laatste bestaat uit een slotbeschouwing. De twee tussenliggende (lange) hoofdstukken beschrijven enerzijds (in hoofdstuk 2) de voorgeschiedenis van het hooggerechtshof en anderzijds (in hoofdstuk 3) het functioneren van dat college in de periode 1819-1848.

De in het tweede hoofdstuk beschreven voorgeschiedenis neemt de lezer mee naar de tijd van de Bataafse Republiek (1795-1801) en het Bataafs Gemenebest (1801-1806), de periode waarin de Nederlanden in wezen een vazalstaat van Frankrijk waren. In die periode werd door het zogenaamde Staatsbewind een ‘Commissie tot de Oost-Indische Zaken’ ingesteld, die als taak had om advies uit te brengen over de handel met en het bestuur over de Oost-Indische bezittingen. Die bezittingen waren gedurende bijna tweehonderd jaar eigendom geweest van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, welke privaatrechtelijke rechtspersoon per 1 maart 1796 was genationaliseerd. De nationalisatie maakte dat het bestuur van Nederlands-Indië een ‘affaire van staat’ werd en vandaar ontstond de behoefte aan advies. De adviescommissie kwam in 1803 met een belangrijk rapport, waarin onder meer werd gepleit voor de invoering voor een hooggerechtshof voor Nederlands-Indië. Die invoering liet echter nog geruime tijd op zich wachten. De achtereenvolgende gouverneurs-generaal Daendels en Janssens voerden weliswaar belang-

rijke hervormingen door in het justitiewezen, maar de creatie van een hooggerechtshof hoorde daar niet bij. In 1811 moest gouverneur-generaal Janssens capituleren voor de Britten, waarmee een periode van zogenaamd Brits tussenbestuur begon, die eindigde in 1816. Ook in die periode moest Nederlands-Indië het doen zonder een hooggerechthof.

In 1816 stuurde de kersverse koning Willem I een aantal commissarissen-generaal naar Oost-Indië om daar – na de opeenvolgende periodes van Frans en Brits bewind – een nieuw Nederlands bestuur te vestigen. Het vestigen van dit Nederlandse bestuur was een veelomvattende taak: zowel het besturen van het land, de rechtspleging als de handhaving vielen hieronder. In februari 1817 werd een commissie ingesteld om een algemeen ontwerp op te stellen voor het justitie- en politiewezen. Opvallend genoeg kreeg deze commissie de uitdrukkelijke opdracht onderzoek te doen naar de bruikbaarheid van de rechterlijke organisatie die onder het Britse bestuur was ingevoerd. De commissie kwam op 10 januari 1819 met instructies en reglementen voor het justitiewezen. Als vrucht van die arbeid werd boven de al bestaande ‘raden van justitie’ een hoogste rechtscollege ingesteld: het hooggerechtshof.

Opvallend aan het reglement van 10 januari 1819 is dat de commissie de machtenscheiding die was voorzien in de Grondwet (van 1819) niet in het reglement wilde overnemen. De commissie meende dat in Nederlands-Indië een minder scherpe scheiding tussen bestuur en rechtspraak nodig was dan in Nederland. De rechterlijke ambtenaren in Nederlands-Indië, hieronder vielen ook de rechters van het hooggerechtshof, werden door de gouverneur-generaal weliswaar voor onbepaalde tijd benoemd, maar konden op ieder gewenst moment worden verplaatst of ontslagen. De rechters in dit hof mochten geen nevenbetrekkingen aanvaarden, maar de rechters in de raden van justitie was het zonder meer toegestaan om ook andere ambten en bestuurlijke functies te bekleden. Hoewel verdere uitleg van deze keuze van de commissie ont-

breekt, lijkt het erop – aldus Briët – dat aan die keuze ten grondslag ligt een onuitgesproken visie op de rechtspraak over de inheemse bevolking, namelijk primair een middel van bestuur van de koloniale overheersing. Het prestige van het bestuur in de ogen van die inheemse bevolking zou verminderen als het bestuur door een onafhankelijke rechter op de vingers zou kunnen worden getikt. Dat risico wordt dan aanmerkelijk gemitigeerd door personele unies tussen rechters en bestuurders.

In hoofdstuk 3 komt pas daadwerkelijk naar voren welke functies en taken het hooggerechtshof vervulde in de periode van 1819-1848. De voornaamste taak van het hooggerechtshof was het houden van toezicht op de kwaliteit van de rechtspraak van lagere gerechten. Uit deze toezichthoudende taak vloeide voort dat het hooggerechtshof herziening en revisie ging uitvoeren. Het hof werd belast met de herziening van de strafvonnisen van zowel de raden van justitie, die oordeelden over de Europeanen, als de landraden en rechtbanken van omgengang, die de inheemse bevolking berechttten. Het recht dat het hof bij deze functie-uitoefening diende toe te passen was zeer divers. Voor de niet-christelijke inheemse bevolking gold het lokale gewoonterecht, later bekend onder de naam adatrecht. Voor de christenen, vooral de Europeanen, golden primair de statuten van Batavia van 1642 en de Nieuwe Bataviase statuten van 1766. Die statuten waren in wezen niet meer dan een compilatie van regelgeving die het bevoegd gezag in Nederlands-Indië in de loop der tijden had vastgesteld. Gaven de statuten geen antwoord op een voorliggende rechtsvraag, dan kwam het oud-Hollands recht aan bod, met name dat van de provincie Holland. Werd ook in die bronnen geen toereikend antwoord gevonden, dan kon de rechter zich wenden tot het Romeins recht.

Naast een toezichthoudende functie, had het hof ook een belangrijke adviesfunctie. Het hooggerechtshof was verplicht op alle adviesaanvragen van de Indische regering te antwoorden, ook wanneer het niet-jus-

titiesaken betrof. Uit het onderzoek van Briët blijkt dat deze adviserende functie een – onverwachts vindt Briët – grote rol speelde in de besluiten van de Indische regering. Het hof vervulde in zekere zin de rol van een Ministerie van Justitie. Die rol kon het hof gaan spelen, nu in Nederlands-Indië een parlement ontbrak en de uitvoerende macht zich geheel en al concentreerde bij de gouverneur-generaal. Die beschouwde het hof als zijn voornaamste raadgever op het gebied van justitie, waardoor het hof bepaald dicht tegen de uitvoerende macht aanschurkte.

4. Beoordeling

Hoewel het door Briët gekozen onderwerp van onderzoek vanwege de onbekendheid zeker enige nieuwsgierigheid oproept, en daarmee uitnodigt tot lezing van het proefschrift, is een institutionele geschiedenis toch betrekkelijk taaie materie. Het is de verdienste van Briët dat hij er alles aan heeft gedaan om zijn boek zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Het boek is heel mooi vormgegeven, voorzien van de nodige foto's, in een prettige stijl geschreven en bevat een uitgebreid register, alsmede enkele aardige bijlagen zoals een naamlijst van bij het hooggerechtshof werkzame ambtenaren en een overzicht van hun 'traktementen'. Op het inhoudelijke vlak lijken de beschrijvingen die Briët geeft adequaat en volledig, al heb ik uiteraard zelf geen archiefonderzoek verricht om zulks te verifiëren. Briët heeft het huidige gebrek aan kennis van de institutionele geschiedenis van het Indische hooggerechtshof willen opvullen, en die ambitie maakt het proefschrift zeker waar. Wat ten langen leste echter toch als een gemis voelt, is het vrijwel ontbreken van enig inzicht in de inhoud van de rechtspraak van het hof. Hoe kritisch was het hof ten opzichte van de lagere rechters? Hoe verhielden de opvattingen van het hof zich met de opvattingen van (bijvoorbeeld) de Hoge Raad? Op welke wijze deed het hof aan rechtsvinding? Over het antwoord op dergelijke vragen blijft de lezer helaas in het ongewisse.

In het 'in-officiële' gedeelte van de *Javasche Courant* van 22 juli 1828 wordt vermeld het zijne excellentie

de commissaris-generaal heeft bepaald te bepalen dat ‘van tijd tot tijd, naar mate zich belangrijke zaken voordoen, om de drie of vier maanden, eene verzameling van regterlijke gewijsden, in het licht zal worden gegeven, waarin, behalve de sententien van het Hoogeregtschhof en de vonnissen der Raden van Justitie in het laatste ressort gewezen, ook belangrijke crimineele zaken zullen worden opgenomen’. De redactie van dit werk zou zijn opgedra-

gen aan een zekere Mr. F. van Teutem, op dat moment advocaat-fiscaal bij de raad van justitie te Batavia. Of deze Van Teutem zich ooit daadwerkelijk van de hem opgedragen taak heeft gekweten, is mij niet bekend. Mij dunkt ligt er echter hoe dan ook een kans om – staande op de stevige schouders van Briët – verder onderzoek te verrichten naar de rechtspraak van een college dat dankzij de inspanningen van Briët

terecht aan de vergetelheid is onttrokken.

Jacques Sluysmans¹
Nijmegen, april 2016

-
1. Prof. mr. J.A.M.A. Sluysmans is advocaat bij Van der Feltz in Den Haag, bijzonder hoogleraar Onteigeningsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen en vaste recensent van dit tijdschrift.

H.T. Wermink, On the Determinants and Consequences of Sentencing

*Diss. Leiden, promotor
prof. dr. P. Nieuwebeerta,
copromotoren
dr. J.W. de Keijser en
mr. dr. P.M. Schuyt,
Meijers-reeks, deel 231,
Leiden: Meijers Research
Institute and Graduate School
of the Leiden Law School of
Leiden University 2014, 210
p., ISBN 978-94-6259-175-2.*

Het proefschrift van Hilde Wermink gaat over een kernthema van de criminologie, de werkwijze en het functioneren van de strafrechtketen. Meer algemeen samengevat, staan er in haar onderzoek twee onderzoeksvragen op de voorgrond: wat beïnvloedt juridische beslissingen en wat zijn de effecten van juridische beslissingen met het oog op recidive? Het zijn thema's die de centrale debatten binnen de criminologie en strafrechtspleging raken waar het draait om de vraag welke factoren van invloed zijn op de straftoemeting alsmede wat de gevolgen zijn van de straftoemeting voor de effectiviteit van sancties.

De criminologische discussie over de selectiviteit van de strafrechtketen is gebaseerd op het centrale inzicht dat de werkwijze van de verschillende justitiële instanties, hun organisatie, structuren en opdracht criminaliteit beïnvloedt. Met andere woorden, de criminaliteit van een maatschappij is (ook) het resultaat van de werkwijze van de strafrechtketen. Om effectief te zijn en te kunnen werken, moeten de organisaties in de strafrechtketen selecteren. Echter,

deze selectiviteit moet delictgebonden zijn omdat persoonsgebonden selectiviteit het risico van rechtsongelijkheid en discriminatie in zich bergt. Aandacht voor dit thema ontstond in de criminologie en strafrechtswetenschap eind jaren 1960 al, niet alleen internationaal, maar ook in Nederland, als een gevolg van een groeiende maatschappelijk kritische houding tegenover het strafrecht. Een zich ontwikkelende kritische criminologie heeft de selectiviteit van de werkwijze van het strafrecht op haar onderzoeksagenda geplaatst. Haar onderzoek focuste zich in het begin op de sociaaleconomische kenmerken van de daders als invloedsfactoren, wat uiteindelijk uitmondde in het theoretische concept van klassenjustitie (het Groningse criminologische instituut was in deze tijd toonaangevend). In het vervolg hierop werd de aandacht meer gericht op verschillen tussen mannen en vrouwen (cavalierstheorie) en later (sinds de jaren 1980) op de culturele selectiviteit of etnische discriminatie van de strafrechtketen (onderzoek dat in Nederland met name door het Willem Pompe Insti-

tuut voor Strafrechtswetenschappen in Utrecht werd gedaan).

De effectiviteit van de straftoemeting, het tweede centrale criminologische thema, heeft pas eind jaren 1990 veel aandacht gekregen door de in deze tijd internationaal opdoemende discussie over ‘what works’ en een ‘evidence based’ strafrechtspleging. De hiermee verbonden kritiek was, dat straffen en strafrechtelijke maatregelen niet het gewenste effect hebben, of dat onbekend is of zij überhaupt effectief zijn. Deze kritiek heeft (inter)nationaal voor een nieuwe onderzoeksstroming in de criminologie naar de effecten van straftoemeting geleid. In Nederland heeft het WODC hier sinds de jaren 1990 een belangrijke bijdrage geleverd door de ontwikkeling van de recidive monitor. In het verlengde van de ‘what-works’-discussie werd in Nederland het beleidsprogramma ‘Terugdringen recidive’ door het Ministerie van Justitie begin jaren 2000 geïntroduceerd wat tot veel beleidsonderzoek, de evaluatie van strafrechtelijke maatregelen en interventies, heeft geleid. Het criminologische en politieke doel was de